

A nemzetközi jog különleges alanyai

Szerző: KISS Amarilla

Affiliáció: tanársegéd, PPKE BTK Nemzetközi Politikatudományi Intézet

Rovat: Nemzetközi jog

Rovatszerkesztő: SULYOK Gábor

Lezárás dátuma: 2019.06.30

Idézési javaslat: KISS Amarilla: „A nemzetközi jog különleges alanyai” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULYOK Gábor) <http://ijoten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-jog-kulonleges-alanyai> (2019). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

A nemzetközi jog, akárcsak a belső jog, a jogalanyok tevékenységén alapul. A nemzetközi jog sajátos jellegét részben az azt alkotó nemzetközi jogalanyok adják. A jogalanyiség lényege, hogy a jogalanyok nemzetközi jogi értelemben jogokkal és kötelezettséggel rendelkeznek. A nemzetközi jog ez alapján különbözteti meg a számára releváns alanyokat, tekintettel arra, hogy nem minden, a nemzetközi joggal összefüggésbe hozható szereplő válik nemzetközi jogi jogalannyá. Hagyományosan a nemzetközi jog meghatározó és sokáig kizárólagos alanyai az államok voltak, a XIX. század második felétől azonban megjelentek a nemzetközi szervezetek és a különböző emberi közösségek, amelyek átalakították a nemzetközi jogalanyokról addig alkotott felfogást. Bizonyos különleges jogalanyok (Szentszék, Máltai Lovagrend) egyértelműen rendelkeznek nemzetközi jogalanyisággal, és tradicionálisan (a XVIII–XIX. század óta) a nemzetközi jog atipikus alanyainak tekinthetők, míg mások (például az emberiség) jogalanyisége kérdéses, ténylegesen a nemzetközi jog alapvető alanyain, az államokon és a nemzetközi szervezeteken keresztül tudnak megnyilvánulni. Összességében a speciális alanyokra jellemző, hogy jogalanyiságuk egyedi és funkcionális, konkrét jogaik és kötelezettségeik eltérnek az államokétól, de egymásétól is nagymértékben különböznek.

Tartalomjegyzék

1. A különleges jogalanyok

- 1.1. A nemzetközi jogalanyiség
- 1.2. A nemzetközi jogalanyok körének bővülése

2. A különleges jogalanyok köre

- 2.1. Az Apostoli Szentszék és a Vatikán
- 2.2. A Máltai Lovagrend
- 2.3. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága
- 2.4. Felkelők és hadviselő felek
- 2.5. A nép és a nemzet
- 2.6. Nemzeti felszabadítási mozgalmak
- 2.7. A nemzeti, etnikai, vallási kisebbség
- 2.8. Az emberiség
- 2.9. A multi- és transznacionális társaságok

1. A különleges jogalanyok

1.1. A nemzetközi jogalanyiság

[1] A nemzetközi jogban – ahogyan a belső jogban is – a jogalanyiság kérdése alapvető fontosságú, hiszen a különböző szereplők így tudnak fellépni, és/vagy funkciójuknak megfelelően eljárni. Egy adott szereplő általi válik a nemzetközi jog alanyává, hogy nemzetközi jogok, valamint kötelezettségek hordozója lesz, ami azért lehetséges, mert kapcsolatait vagy helyzetét a nemzetközi jog szabályozza, azaz kimeríti azt, amire a nemzetközi jog irányul, vagyis a nemzetközi kapcsolatok szabályozását (->nemzetközi jog). A nemzetközi jogalany a nemzetközi viszonyok szereplője, magatartására, helyzetére vonatkoztatható a nemzetközi jog, emellett azonban a nemzetközi közösség részéről történő elismerést is ki kell vívnia, amely jelen esetben az államok akaratát kell hogy tükrözze.^[1]

[2] A nemzetközi jog fejlődése során az eredeti, államközpontú koncepcióhoz képest jelentős hangsúlyeltolódások történtek elsősorban a nemzetközi szervezetek és az egyén irányába.^[2] A nemzetközi jogalanyok teljes körű meghatározása azonban azért is nehéz vállalkozás, mert erre vonatkozólag több megközelítés is létezik, amelyek eltérőek azon tekintetben, hogy mely entitásokról és milyen alapon válhat az adott szereplő a nemzetközi jog alanyává.^[3] A Nemzetközi Bíróság Az Egyesült Nemzetek szolgálatában elszenvedett károk miatti kártérítés ügyében (Bernadotte-ügy) megállapította, hogy a jogalanyok természetüket és az őket megillető jogait tekintve nem feltétlenül egyformák. Nincs olyan egységes felfogás a jogait és kötelezettségeiket illetően, amely minden jogalanyra azonos módon vonatkozna.^[4] Általánosságban megállapítható, hogy a nemzetközi jog alanyává azon entitás válhat, amelynek a felelőssége beáll nemzetközi jogsértés esetén, amelyet a nemzetközi jog felruház jogosítványokkal és amely képes a nemzetközi jog más alanyaival jogviszonyt kialakítani.^[5]

[3] Az emberi és gazdasági jogok fejlődésének eredményeképpen a nemzetközi jognak egyre inkább számolnia kell tehát a nem állami szereplőkkel. Bizonyos nézetek szerint a jogalanyokat célszerű elválasztani azoktól a szereplőktől, akiknek a nemzetközi szerződések jogokat biztosítanak, a nemzetközi jog kedvezményezettjei,^[6] mások – például Rosalyn Higgins – szerint azonban ezen megkülönböztetés helyett érdemes a nemzetközi jogra úgy tekintenünk, mint egyfajta döntéshozatali folyamatra, amelynek számos, különböző résztvevője^[7] van, és amelyek eltérő fokú jogi személyiséggel rendelkeznek.^[8] Az utóbbi nézet kritikusai szerint ezáltal a jogalanyiság intézményének lényege vész el, hiszen a nemzetközi jogalanyok meghatározása többek között arra szolgál, hogy a nemzetközi jog különböző szereplőit el lehessen különíteni egymástól, ráadásul a nemzetközi jog több mint egyszerűen döntéshozatal, többek között általánosnak tekintett szabályok és alapelvek alkotják.^[9]

[4] Több teória született azzal kapcsolatban, hogy kit tekinthetünk a nemzetközi jog alanyának. Az egyik – ma már nem jellemző – felfogás szerint csak az államokat lehet annak tekinteni. Ez a nézet az állam hagyományos, történelmi szerepére vezethető vissza, és arra, hogy a jogot az állam alkotja. Képviselői között található Heinrich Triepel, Dionisio Anzilotti vagy Lassa Oppenheim.

[5] Ennek talaján alakult ki később az a felfogás, amely az állami elismeréshez kapcsolódik, eszerint az államok a nemzetközi jog elsődleges alanyai, azonban az államok kifejezett vagy hallgatólagos elismerésének eredményeképpen más entitás is jogalannyá válhat. Ez a koncepció az államközpontú felfogást módosítja azzal, hogy azt a társadalmi realitásokhoz igyekszik közelíteni.^[10] A nemzetközi szervezetek jogalanyisága ennek a felfogásnak az eredménye, ahogyan a speciális alanyok közül az Apostoli Szentszék és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának jogalanyisága is. A

Bernadotte-ügyben hozott tanácsadó vélemény maga is az elismerésen alapuló koncepciót tükrözi, amely megnyitotta az utat a nem állami szereplők jogalannyá válása előtt.^[11]

[6] Az egyéni felfogás értelmében az alapvető nemzetközi jogi normák tekintetében az egyén jogalany, ahogyan a nemzetközi jog minden címzettje. Ezen értelmezés következménye a jogalanyok nemzetközi felelőssége beállításának lehetősége.^[12] Létezik egy, a jogalanyiságot inkább formálisan megközelítő nézet: ez a nemzetközi jogot nyitott rendszerként kezeli, annak minden címzettjét jogalanyként tekintve, amelyhez semmilyen jogkövetkezményt nem kapcsol. Míg a többi elmélet hosszabb idő alatt, számos jogtudós közreműködésével alakult ki, ez a felfogás szinte kizárólag Hans Kelsen^[13] munkája nyomán jött létre és elsősorban a két világháború közötti német közjog kontextusában értelmezhető. Ezt a koncepciót vették alapul a LaGrand-ügyben, amikor a Nemzetközi Bíróság azt vizsgálta, hogy egy nemzetközi szerződés ruházhat-e az egyénre jogokat.^[14] Végül a nemzetközi jog tényleges szereplőire alapozott elmélet emelendő ki, amely elsősorban a XX. század Amerikájának kontextusába helyezendő és amelyet a jogi és nemzetközi realizmus határoz meg.^[15] A jogalanyiságot mint megnevezést kerüli ez a felfogás, helyette a szereplő, résztvevő kifejezéseket részesíti előnyben.^[16] Ezen aktorok speciális jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek.^[17]

[7] Ezek az elméletek a nemzetközi jog történeti fejlődésének különböző állomásaira reflektálnak, tisztán, önálló formában egyik elmélet sem valósult meg, általában keveredés vagy egy-egy elmélet módosult változatának felbukkanása figyelhető meg.^[18] A jogalanyiság koncepciója ugyanis alapvetően relatív, nem tekinthető abszolútnak.^[19]

[8] A jogtudósok ma elsősorban az egyéni és az alaki megközelítést támogatják, a jogalanyisággal kapcsolatos érveket ezen két koncepció kombinációjának keretein belül tárgyalják. A két elmélet hasonlóan vélekedik az egyének szerepéről, a nemzetközi jog forrásairól vagy az államiságról, a hangsúlyokban fedezhető fel némi eltolódás.^[20] Azt azonban meg kell említeni, hogy a két felfogás egyike sem nevezi meg vagy sorolja fel konkrétan a nemzetközi jog alanyait.

[9] Következésképpen: a tudományos álláspontok eltérnek abban, hogy kiket lehet a nemzetközi jog alanyának nevezni, azonban a téma tárgyalásához célszerű az eddig bevált terminológiánál maradni.

[10] Jelenleg az államok és a nemzetközi szervezetek minősülnek a nemzetközi jog alapvető alanyainak, ennek oka, hogy a nemzetközi jogalkotásban továbbra is ez a két szereplő vesz részt.^[21] Mellettük azonban a nemzetközi jog alanyának minősülnek az egyén és a nemzetközi jog különleges alanyai (->állam; ->nemzetközi szervezetek).

[11] A nemzetközi jog vonatkozásairól értekezve általában a „nemzetközi közösség” kifejezés használatos, fontos azonban megvizsgálni, hogy a nemzetközi jog alanyaival milyen viszonyban áll ez a meghatározás, hiszen a modern nemzetközi jog sajátossága, hogy számos szereplője van.^[22] A „nemzetközi közösség” értelmezhető szűken és tágabban. Szűk értelemben véve a nemzetközi jogalanyok közül csak az államok tartoznak ide, mivel e tekintetben az összes létező államot értjük „nemzetközi közösség” alatt.^[23]

[12] Bizonyos diszciplínák (például a politikatudomány) azonban kifejezetten tág értelemben használják ezt a kifejezést, ezzel magát a nemzetközi rendszert jelölve, amely azonban olyan szereplőket is magába foglal, amelyek nem tartoznak a nemzetközi jogalanyok körébe.^[24]

1.2. A nemzetközi jogalanyok körének bővülése

[13] A klasszikus nemzetközi jog központi alanyai az államok, a XX. század elejéig kizárólag őket tekintették a nemzetközi jog alanyának,^[25] holott ez már a XIX. században sem volt teljesen igaz, hiszen akkoriban már a polgárháborúk felkelőit hadviselő félként fogadták el.^[26] A felkelőkhöz hasonlóan más, szintén nem állami közösségek is nemzetközi jogalanyként minősülhettek, például a

Máltai Lovagrend vagy az Apostoli Szentszék.

[14] A XIX. század végétől, a XX. század elejétől azonban számos nemzetközi szervezet jött létre, amelyek bővítették a jogalanyok körét. A nemzetközi szervezetek, bár relatíve új szereplők a nemzetközi jogban, jelenleg döntő befolyással bírnak a nemzetközi kapcsolatok alakulására és az államok közötti együttműködés elemi fórumaivá alakultak.^[27] A hagyományos, államközpontú nézőpont lassan alakult át, az államok – a nemzetközi jogalkotásban betöltött központi szerepük meggyengüléséről tartva – jogi fikció segítségével próbálták fenntartani azt a képet, hogy kizárólag ők rendelkezhetnek nemzetközi jogalanyisággal.^[28] Következésképpen, a történelmi alapon hagyományosan a nemzetközi jog atipikus alanyának tekintett Apostoli Szentszék, a Máltai Lovagrend és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága mellett ezért ütközött nehézségekbe újabb jogalanyok bevezetése a nemzetközi jogba. 1945-ben azonban létrejött az **->Egyesült Nemzetek Szervezete**, amely a nemzetközi jog történetében is egy új fejezetet indított el, egyértelművé téve, hogy a jogalanyokra vonatkozó korábbi felfogáson változtatni kell.^[29] A nemzetközi szervezetekre jellemző gyakorlat, hogy az alapító okiratukban kifejezetten elismerik a jogalanyiságukat, ha mégsem tennének így, akkor is vélelmezhető, hogy a feladataik ellátásához szükséges bizonyos mértékű jogalanyiság^[30] (->nemzetközi szervezetek).

[15] A történelmi fejlődés eredményeképpen létrejövő alanyok mellett a második világháború után a hangsúly az emberi közösségekre, természetes és jogi személyekre tevődött.^[31] Megjelent az egyén mint a nemzetközi jog alanya, azonban fontos megjegyezni, hogy még ha egy adott nemzetközi szerződés az egyénre is statuál jogokat és kötelezettségeket, abban részes félként ugyanúgy az állam szerepel és számos esetben még akkor is az állam lesz a jogosított vagy kötelezett, ha olyan szerződésekről van szó, amelyek elsősorban az egyéneknek biztosítanak jogokat.^[32] Következésképpen, a hagyományos, államközpontú felfogás módosult, amennyiben az egyén is a nemzetközi jog alanyává vált, azonban nem ugyanolyan minőségben ahogyan az államok.^[33] Sokszor nem is közvetlenül,^[34] de az egyén is megjelenhet és a jogsértő állammal szemben jogot formálhat jóvátételre,^[35] erre szolgál a diplomáciai védelem intézménye (->diplomáciai kapcsolatok), és lehetővé vált az egyén nemzetközi felelősségre vonása is^[36] (->nemzetközi büntetőjog, nemzetközi büntetőbírászkodás), valamint némely esetben az egyén helyzete is okot adhat arra, hogy a nemzetközi szabályozás foglalkozzék vele (->állampolgárság). Jogosultságokat is biztosítottak az egyének számára, elsősorban a különböző emberi jogi egyezmények által, amelyek jelentősen kiszélesítették az egyén nemzetközi jogalanyiságának kereteit (->az emberi jogok regionális védelme; ->az emberi jogok univerzális védelme). Itt kölcsönös hatásról van szó, hiszen az egyén jogalanyiságának elismerése tette lehetővé az emberi jogok rendszerének kiépülését a nemzetközi jogban.^[37] Az egyén tehát egyre nagyobb teret kap a nemzetközi jogban, bár szerepe még mindig valamelyest kivételesnek tekinthető és nem tartozik az alapvető jogalanyok közé, amelyet az államok és a nemzetközi szervezetek testesítenek meg, nem sorolható a különleges jogalanyok közé sem, a nemzetközi jogalanyokat vizsgálva egy különálló kategóriát képvisel.

[16] Vannak azonban olyan emberi közösségek, mint a nép és a nemzet vagy a kisebbségek, amelyek jogalanyisága újonnan merült fel. A népek és nemzetek esetében a jogalanyiság a nekik biztosított önrendelkezési jog kapcsán vetődött fel a XX. században (->a népek önrendelkezési joga). A kisebbségekre vonatkozó szabályozás az első világháború után jelent meg a területi elcsatolások okán, számos kérdést felvetve azon tekintetben, hogy mennyire lehet nemzetközi intézménynek tekinteni és kollektív jogosultságként felfogni a kisebbség számára biztosított jogokat (->a kisebbségek nemzetközi helyzete).^[38]

[17] Az egyén, valamint a különböző emberi kollektívák mint sajátos nemzetközi jogalanyok áttekintéséből fakadóan, továbbá arra tekintettel, hogy a nemzetközi jogban gyakran felmerül az „emberiség közös öröksége” (->társág és terület a nemzetközi jogban), valamint a emberiség elleni bűncselekmények kérdése, érdemes megvizsgálni, hogy magát az emberiséget lehet-e a nemzetközi jog különleges alanyának tekinteni.^[39]

[18] Az 1970-es évektől kezdve átalakult a világgazdaság, amely azt eredményezte, hogy a különböző multi- és transznacionális vállalatok egyre nagyobb gazdasági és akár politikai súllyal jelen vannak a nemzetközi életben. A társaságok tehát maguk is a nemzetközi kapcsolatok alakítóivá váltak, ám ezeknek a nemzetközi értelemben vett jogalanyisága meglehetősen szűk körű.^[40]

[19] A nemzetközi jog fejlődésével tehát létrejöttek a nemzetközi jog különleges alanyai,^[41] egyesek már kialakulásuktól kezdődően jogalanyisággal rendelkeztek, mások egy lassabb fejlődési folyamat eredményeként jutottak jogalanyisághoz, de ami mindegyikük vonatkozásában közös jellemző, hogy létükből fakadóan, funkciójuk gyakorlásához elengedhetetlen, hogy nemzetközi jogok és kötelezettségek hordozóivá váljanak. Azonban azt is fontos megjegyezni, hogy néhány különleges jogalany vonatkozásában még mindig akadnak tisztázatlan kérdések, némely esetben nem egyértelmű, kit illetnek meg konkrétan a nemzetközi jog által biztosított jogok és hogyan tudnak élni azokkal. Jellemző azonban, hogy a jogalanyok bővülése nem lehetséges az államok mögöttes hozzájárulása nélkül.

2. A különleges jogalanyok köre

2.1. Az Apostoli Szentszék és a Vatikán

[20] Az Apostoli Szentszék létrejötte a pápai állam megszűnésével kezdődött 1870-ben, amikor az olasz királyi hadsereg megszállta az egyházi államot és megszűnt a pápa államfői minősége.^[42] Addig a jogalanyiság nem is volt kérdés, hiszen úgy kezelték mint az európai monarchiák egyikét. Az olasz kormány ezek után az úgynevezett garanciális törvényben^[43] hajlandó volt a Vatikán területén elismerni a pápát mint szuverén államfőt, akinek a személye sérthetetlen, azonban az akkori pápa, IX. Piusz és utódai ezt a megoldást elvetették és továbbra is ragaszkodtak a pápai államhoz, a Vatikánt nem hagyták el („vatikáni fogság”). A Szentszék ebben a helyzetben továbbra is – az államok egyenlőségére hivatkozva (->az államok szuverén egyenlősége) – nemzetközi szerződéseket írt alá, és bár Vatikánvárost még létre sem hozták, ebben az átmeneti időszakban még inkább megemelkedett azon államok száma, amelyek elismerték a Szentszéket és diplomáciai kapcsolatokat ápoltak vele.^[44]

[21] Végül a konfliktust és az úgynevezett „római kérdést” az 1929-es lateráni egyezmény oldotta meg, amely elismerte önálló államként Vatikánvárost, valamint a Szentszék szuverenitását a nemzetközi kapcsolatok területén.^[45] Kezdetben nem volt egyértelmű a Szentszék jogalanyisága, Oppenheim nem tartotta jogalanynak, helyette kvázi nemzetközi státusszal ruházta fel,^[46] ahogyan Brownlie is fogalmazott, hogy nehéz a Szentszék jogalanyiságának kérdését eldönteni, véleménye szerint az ilyen típusú vallási és politikai szerveződés jogalanyisága relatív, azon államok vonatkozásában áll fenn, akik a nemzetközi szinten hajlandóak kapcsolatot felvenni a Szentszékekkel.^[47]

[22] Az általános, elismeréshez kötődő felfogás szerint az államok elfogadták, így a Szentszék a nemzetközi jog *sui generis* alanya, az általa gyakorolt szuverenitás eltér az államokétól, szervezetekétől vagy akár a Máltai Lovagrendétől.^[48] Ennek indoka, hogy a mindenkori pápát mint a katolikus egyház fejét egyetlen állam sem jogosult ellenőrizni, a nemzetközi jog egyfajta függetlenséggel ruházza fel és, bár nem államfő, de a nemzetközi jog független alanyaként kell rá tekinteni.^[49]

[23] Szükségeltetik azonban Vatikánváros és az Apostoli Szentszék elhatárolása egymástól, bár Vatikánváros állam, az Apostoli Szentszék pedig a pápát és vele együtt a Római Kúriát jelenti, amely a nemzetközi jog sajátos alanya, Vatikánvárosnak nincs állandó lakossága, ide nem számítva az ott élő egyházi alkalmazottakat, tehát létrehozásának célját tekintve a Szentszék munkáját támogatja és a területi alapját biztosítja. A nemzetközi szerződések jogáról szóló 1969-es bécsi egyezmény

előkészületi anyagai között megtalálható a Nemzetközi Jogi Bizottság megjegyzése, amelynek értelmében a szerződések nem Vatikánváros szuverenitásából fakadóan lépnek életbe, hanem a Szentszék köti őket, amely elkülönül Vatikánvárostól (->nemzetközi szerződések).^[50]

[24] Az államiság nemzetközi jogi feltételeit szigorúan figyelembe véve ezért is alakulhatott ki olyan álláspont, amely szerint a Vatikán nem tekinthető államnak,^[51] azonban Vatikánvárosnak egyedülálló módon engedményeket tettek, az államra jellemző tulajdonságokkal, elsősorban kiváltságokkal bír anélkül, hogy ezek a másik oldalon kötelezettségként merülnének fel.^[52]

[25] Vatikánváros maga is számos nemzetközi szerződésben részes fél, néhány nemzetközi szervezetben (Egyetemes Postaegyesület) is képviselteti magát,^[53] van saját hadserege és vatikáni állampolgársággal^[54] rendelkező lakosai (->állampolgárság). Utóbbi tekintetében is megmutatkozik a Szentszék és a Vatikán különleges jellege, a nemzetközi jogban ugyanis hagyományosan a születés helye (*ius soli*) és a leszármazás elve (*ius sanguini*) határozza meg az állampolgárságot, ez kiegészül a lakó- és tartózkodási hely elvével (*ius loci*). Vatikánváros azonban más, sajátos tényezőket vesz figyelembe az állampolgárság megadásakor: beszélhetünk *ex iure* állampolgárságról, amely az ott lakó bíborosoknak, a Szentszék diplomatáinak, az ott tartózkodó és szolgálatot teljesítő egyéneknek jár, beleértve a Pápai Svájci Gárda tagjait is. Az állampolgárságot azonban közigazgatási döntés eredményeképpen is odaítélhetik, idetartoznak a Vatikánvárosban lakóhellyel rendelkezők, akiket a szolgálat odaköt vagy akik munkájuktól függetlenül pápai engedéllyel rendelkeznek, hogy ott lakhassanak, és a fent említettek családtagjai.^[55]

[26] A Szentszék a világ államainak nagy részével ápol diplomáciai kapcsolatokat, amelyek közül néhány maga is nagykövetet küldött Rómába. Diplomáciai kapcsolatot tart fenn továbbá a Máltai Lovagrenddel, az Európai Unióval és a Palesztinai Felszabadítási Szervezettel (->diplomáciai kapcsolatok). Az ENSZ-ben 1964 óta megfigyelői státusszal rendelkezik, a Közgyűlés azonban 2004-ben hozzájárult, hogy a Szentszék jogkörét bővítsék, ezáltal lehetősége nyílt részt venni és felszólalni a plenáris ülésen, ügyrendi indítványt terjeszthet elő, a szükséges iratokhoz hozzájuthat és a tervezetek kidolgozásánál is jelen lehet. A Szentszék számos más szervezetben, szakosított intézményben és a kapcsolt szervek vonatkozásában is megfigyelői státusszal rendelkezik (például az ENSZ Fejlesztési Programja [UNEP], az Egészségügyi Világszervezet [WHO], az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete [UNESCO], az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete [FAO], a Kereskedelmi Világszervezet [WTO], a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet [ILO], az Európa Tanács, az Amerikai Államok Szervezete, az Afrikai Unió vagy az Arab Liga), de néhány szervezetben teljes jogú tag (például az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága [UNHCR], a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség [IAEA]).^[56] A Szentszék számos nemzetközi egyezménynek is részese (például *1961. évi bécsi egyezmény a diplomáciai kapcsolatokról*, *1969. évi bécsi egyezmény a szerződések jogáról* vagy az *1949-es genfi egyezmények*).

2.2. A Máltai Lovagrend

[27] A középkorban számos lovagrend jött létre, azonban státusát tekintve a Szuverén Máltai Lovagrend kiemelkedik azon lovagrendek közül, amelyek a történelem során rendelkeztek valamiféle területigazgatási jogosultsággal (Német Lovagrend) vagy humanitárius segítségnyújtással foglalkoztak (Johannita Lovagrend).^[57]

[28] A Szent János (Johannita) Lovagrend a XI. században, a keresztes háborúk idején jött létre azzal a céllal, hogy a Szentföldet katonailag védelmezze,^[58] általános katonai és orvosi segítséget nyújtson. A pápa 1113-ban ismerte el őket vallásos rendként. A Lovagrendet a muszlimok kiszorították, így először Ciprusra, majd Rodosz szigetére települt át, amelyet ténylegesen 1309 és 1522 között igazgatott. A Török Birodalom azonban innen is kiszorította és katonai veresége következtében áttelepült Máltára. A szigetet és Tripolit – elsősorban Róma védelmének céljából – V. Károly ajánlotta fel a Lovagrendnek 1524-ben, amely átmeneti jelleggel kívánta elfogadni az ajánlatot, azonban 1530-ban aláírták a sziget átadásáról szóló szerződést. A területet a Szicíliai

Királyság hűbérbirtokának nyilvánítva, a Lovagrend névleg hűbéresként vette birtokba Máltát. A területi főhatalmat Málta felett 1798-ban veszítette el, amikor Napóleon elfoglalta a szigetet. Végül 1843-ban Rómába helyezték központjukat, már humanitárius segítségnyújtással foglalkozó szervezatként megnevezve magukat.^[59]

[29] Más államok elismerték a Lovagrend függetlenségét, amely saját fegyveres erőt tartott fenn, saját pénzt veretett, felvette a diplomáciai kapcsolatot számos európai állammal és kapcsolataikat nemzetközi szerződések keretein belül alakították. Ma is saját zászlaját használhatja a tevékenységéhez kötődő épületeken, járműveken. A Máltai Lovagrend az olasz törvények értelmében (1884 és 1929) a Szentszékhez hasonlóan sajátos jogokat élvez Olaszországban. Az olasz Kasszációs Bíróság 1935-ben ismerte el a Máltai Lovagrend jogalanyiségát, utalva arra, hogy a nemzetközi jog alanyaival kapcsolatos modern felfogás alapján számos olyan emberi közösség rendelkezhet nemzetközi jogalanyisággal, amelyek összetételüket tekintve függetlenek a szerveződést alkotó tagok állampolgárságától és amelyek, éppen az egyetemes jellegüknél fogva, olyan hatáskörrel rendelkeznek, amely egy adott állam területi határain túlmutat.^[60] A nemzetközi szintű jogalanyiség odaítélése tehát ezen szerveződések alapvető igénye, amely a működésükhöz elengedhetetlen és ezt harmadik államok maguk is ilyenként fogadják el.

[30] Érdemes megemlíteni, hogy léteznek olyan szervezetek (hamis rendek), amelyek hasonló megnevezéseket, szimbólumokat használnak, mint a Máltai Lovagrend, azonban ahhoz nem kapcsolódnak semmilyen módon, a nemzetközi jog speciális alanyaként kizárólag a Szuverén Máltai Lovagrendet tartjuk számon.

[31] A Szuverén Máltai Lovagrend ugyanis több mint száz állammal tart fenn diplomáciai kapcsolatokat világszerte,^[61] Magyarországon a XII. század óta tevékenykednek, azonban a rendszerváltást követően, 1990-ben írták alá a hivatalos diplomáciai kapcsolatok létesítéséről szóló szerződést. Számos államban – így Magyarországon is – megalakult a Máltai Szeretetszolgálat, amely a Lovagrend munkáját segíti, azonban tőle független szervezet.

[32] Az ENSZ Közgyűlésben 1994 óta állandó megfigyelői státusszal rendelkezik, de megfigyelőként vesz részt például az Egészségügyi Világszervezetenél (WHO), az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságánál (UNHCR), az Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Világszervezetenél (FAO) és más szakosított intézményeknél és kapcsolt szerveknél, valamint számos nemzetközi szervezetben is képviselteti magát, így például az Európa Tanácsban, az Afrikai Unióban, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságában (ICRC).^[62] A Lovagrend nem minősül államnak és továbbra is kérdéses, van-e nemzetközi jogalanyiséga azon államok irányába, amelyek ezt kifejezetten nem ismerték el, mindazonáltal egy újabb példája az elismerés útján keletkező nemzetközi jogalanyoknak(->államelismerés és kormányelismerés).^[63]

2.3. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága

[33] A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC) sajátos, korlátozott jogalanyisággal rendelkezik, amelynek célja, hogy a nemzetközi humanitárius jog érvényesítésében hatékonyan tudjon eljárni, emellett azonban kiemelkedő szerepe van a nemzetközi jog fejlesztésében is (->a fegyveres összeütközések joga, nemzetközi humanitárius jog).^[64]

[34] A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának speciális a helyzete, mivel nemzetközi jogi értelemben nem nemzetközi szervezet (->nemzetközi szervezetek), hanem egy mai napig is független és pártatlan svájci magánszervezetről (NGO) van szó, amelynek irányítását egy huszonöt tagú nemzetközi bizottság végzi, amelynek tagjai svájci állampolgárok (a Bizottság alkalmazottai azonban nem kizárólag svájci állampolgárok) és számos régióban van képviselője.^[65]

[35] A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának elődjeként működő „Sebesült Katonákat Segítő Nemzetközi Bizottság”^[66] Henri Dunant kezdeményezésére 1863-ban jött létre és fontos szerepet töltött be az I. genfi egyezmény megalkotásában. A szervezet 1876-ban vált a Vöröskereszt

Nemzetközi Bizottságává, innentől kezdve a tevékenységi köre folyamatosan bővült.^[67]

[36] A jogalanyiságát az egymás után létrejövő genfi egyezményekre alapozza, mivel ezek különböző jogokkal és kötelezettségekkel ruházták fel a szervezetet. 1945 után ugyanis a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága javasolta a korábbi egyezmények revízióját, amely végül az **1949-es genfi egyezmények** megalkotásához vezetett, amelyek a humanitárius jog betartása tekintetében is ellenőrzési hatáskörrel^[68] ruházzák fel a szervezetet, továbbá a diplomácia területén is sajátos jogosultságok illetik meg és kiemelkedő szerepet tölt be a releváns egyezmények kidolgozásában is. Az ICRC-t az államok hallgatólagosan elismerik a nemzetközi jog alanyának, amely a fent említett, elismeréshez kötődő jogalanyiságra példa.

[37] Sajátos nemzetközi státusát a ruandai és az exjugoszláv nemzetközi törvényszékek is megerősítették,^[69] a Svájjal kötött székhely-megállapodás 1. cikke egyértelműen elismeri a Bizottság nemzetközi jogalanyiságát.^[70]

[38] Fontos előrelépés, hogy az ENSZ Közgyűlésében 1990 októbere óta állandó megfigyelőként van jelen,^[71] korábban – más NGO-hoz hasonlóan – csak konzultatív státusszal rendelkezett az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsánál.^[72] A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, a ráruházott feladatoknak köszönhetően, a nemzetközi kormányközi szervezetekhez hasonlóan működik.^[73]

2.4. Felkelők és hadviselő felek

[39] Azt a lázadó csoportot, amelyet az adott állam kormánya felkelőknek minősít, hagyományosan nemzetközi jogalanynak tekintjük. A felkelőcsoportokat a kormány elismerésétől függően hadviselő feleknek tekinthetjük, a belső fegyveres konfliktus pedig átminősül nemzetközivé. Ebben az esetben a nemzetközi jog értelmében jogaik és kötelezettségeik keletkeznek, megilleti őket a hadifogoly státusz, és a nemzetközi humanitárius jog alapvető szabályait be kell tartaniuk. Az elismerésük elsősorban attól függött, hogy az adott terület felett *de facto* uralmat gyakorolnak-e, emellett azonban fontos tényező, hogy fegyveres erejük felelős parancsnokság alatt álljon és tartsa be a háború szabályait.^[74] A jogalanyiság szempontjából ez az elismerés tehát egy, a felkelők által létrehozott *de facto* kormány elismerését jelenti (->**államelismerés és kormányelismerés**), így olyan jogokat tudnak gyakorolni, amelyek alapvetően államokat illetnek meg. Ezáltal ezek a csoportok egyfajta korlátozott nemzetközi jogalanyiságot élveznek.^[75]

[40] Tekintettel a nemzetközi humanitárius jog fejlődésére, a polgárháború esetén alkalmazott áldozatvédelmi és hadviselési szabályokra, a felkelőként és hadviselőként történő elismerés gyakorlati alkalmazása nem jellemző.^[76]

2.5. A nép és a nemzet

[41] A nemzetközi jognak sajátos, korlátozott alanyai a nép és a nemzet, amelyeknek a nemzetközi jogalanyisága az őket megillető önrendelkezési jog kialakulásával jelent meg a XX. század során, amelyet számos nemzetközi szerződés és a Nemzetközi Bíróság is elismert (->a **népek önrendelkezési joga**; ->**nemzetközi bíraskodás**; ->**nemzetközi bíróságok döntései**).

[42] A nép és a nemzet meghatározása nem egyetemes jellegű, bár az **ENSZ Alapokmánya** is említi a népeket és a nemzeteket a preambulumban, nem jogi meghatározásként és elsősorban nem a jogalanyiság elismerésének bizonyítékaként. Az **ENSZ 1514. (XV) számú határozata** a gyarmati népek felszabadulásával és az önrendelkezési joggal kapcsolatosan már kimondja a népek jogalanyiságát. A népek fogalmával, jogaival kapcsolatban kiemelkedő az UNESCO égisze alatt 1989-ben Párizsban megtartott nemzetközi konferencia tett fontos megállapításokat.

[43] Az ENSZ Alapokmánya nem szabályozta részleteiben az önrendelkezési jogot, az 1966-ban elfogadott Polgári és politikai jogok, valamint a Gazdasági, szociális, kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányának közös első cikke szól az önrendelkezési jog tartalmáról.

[44] Az ENSZ 2625. (XXV) számú határozatában rámutat, hogyan valósulhat meg a népek önrendelkezési joga.

[45] A két egyezségokmány egyértelműen jelzi, hogy az önrendelkezési jog emberi jog, azonban az UNESCO-konferenciákon azt is rögzítették, hogy a népek joga nem azonos az emberi jogokkal, az önrendelkezési jog kollektív jog, amelynek alanya a nép és a nemzet, amelyek önmaguk érvényesíthetik ezen jogulságokat.

[46] Az önrendelkezési jog azonban eredendően a gyarmati függésből felszabaduló, valamint a fajüldözés ellen fellépő népeket, nemzeteket illette meg. Ilyen esetekben, ahogyan azt az ENSZ 3314. (XXIX) számú határozata is rögzíti, az ebből a célból folytatott fegyveres harc nem agresszió.

[47] A népek és nemzetek esetében jellemző, hogy nevükben az önrendelkezési jogot valamely nemzeti felszabadítási szervezet gyakorolja.

[48] Az önrendelkezési jog tekintetében a népek önálló jogalanyisága mintegy mögöttesen valósul meg, azaz akkor élhetnek ezzel a jogukkal, ha a saját államuk megszűnik, és nem tudja a szuverenitásából fakadó funkciókat ellátni, a gyakorlatban azonban ez számos problémát okoz (például elszakadási mozgalmak tekintetében).

[49] Ebben az esetben tehát a nép és a nemzet nemcsak a nemzetközi jogok és kötelezettségek alanya, hanem nemzetközi cselekvőképességgel is rendelkezik, amely nemcsak az önrendelkezési jog tekintetében áll fenn, hanem emberi jogok vonatkozásában is.

2.6. Nemzeti felszabadítási mozgalmak

[50] A nemzeti felszabadítási mozgalmak tevékenysége a különleges státuszú területekkel és a nép önrendelkezési jogával áll összefüggésben, nevükben a felszabadítási mozgalmak fejtenek ki nemzetközileg releváns cselekményeket. Az önrendelkezési jog érvényesítéséért folytatott harcot az 1977. évi I. jegyzőkönyv minősítette nemzetközi fegyveres összeütközésnek.^[77] A felszabadítási mozgalmak nemzetközi jogalanyisága is az önrendelkezési jogra vezethető vissza.^[78]

[51] A felkelőkkel ellentétben, a terület feletti tényleges ellenőrzés nem előfeltétele a nemzetközi jogalanyiság elismerésének. Sok esetben ezek a mozgalmak a szomszédos államokban rendelkeznek bázissal, onnan végeznek műveleteket.

[52] A felszabadítási mozgalmakat a dekolonizáció^[79] hívta életre. Számos felszabadítási szervezet jött létre, elsősorban a gyarmati népek vonatkozásában, amelyeket az államok is elismertek. Voltak azonban olyanok, amelyeket az ENSZ is elismert,^[80] a Közgyűlés 1977-ben döntött úgy, hogy lehetőséget biztosít bizonyos nemzeti felszabadítási mozgalmak képviselői számára, hogy az ezen területeket érintő vitába bekapcsolódjanak, korábban csak egyéni kérelmek meghallgatására volt lehetőség.^[81] A Közgyűlés pártolta a megfigyelői státusz létesítését az Afrikai Egységsszervezet (ma: Afrikai Unió) és az Arab Liga által elismert nemzeti felszabadító mozgalmak számára. A regionális szintű jóváhagyás fontos feltétel volt, mivel egyfelől ez garantálta, hogy a szervezet hatékonyan részt tud venni a munkában, másfelől azonban az ENSZ a kifejezetten elszakadási célú mozgalmakat ki kívánta zárni ebből a körből. Kiemelendő, ma már ilyen tekintetben egyedüli nemzetközi jogalanyként a Palesztinai Felszabadítási Szervezet (PFSZ), amelyet a Közgyűlés megfigyelőként 1974 óta az üléseire is meghívott. A Közgyűlés 1988-ben úgy döntött, a „Palesztina” megnevezést alkalmazza az ENSZ rendszerében.^[82] A PFSZ mellett megemlítendő a Palesztin Hatóság, amely 2011-ben teljes jogú tagja lett az UNESCO-nak, 2012-ben pedig megfigyelő államként kapott helyet a Közgyűlésben.^[83]

[53] A nemzeti felszabadítási mozgalmak nemzetközi jogalanyisága összetett kérdés, amelynek megállapításához az egyes államok gyakorlatát^[84] is segítségül kell hívni (->a népek önrendelkezési joga; ->államelismerés és kormányelismerés). Azonban még mindig kérdéses, hogy a nemzetközi jogalanyiság elnyeréséhez elégséges-e, ha egy felszabadítási mozgalom kiterjedt állami elismeréssel

rendelkezik.^[85]

2.7. A nemzeti, etnikai, vallási kisebbség

[54] A világ szinte valamennyi államában élnek kisebbségek (->a kisebbségek nemzetközi jogi helyzete), amelyeknek – identitásuk megőrzése céljából – a kisebbségi jogok biztosítanak védelmet. A kisebbségek meghatározása ma is nehézkes,^[86] a néphez hasonlóan jellemzője a közös nyelv, a közös kultúra, a közös történelmi múlt, de nincs mögötte külön államszervezet.^[87]

[55] A kisebbségi jog számottevően az első világháború után alakult ki, elsősorban a Kelet-Közép-Európát érintő területelcsatolások kapcsán. A kisebbségek nemzetközi jogalanyiségának elismerése azonban vitatott. Ennek oka, hogy akárcsak az emberiség esetében, elsősorban a fennálló jogosítványok haszonélvezőiként tartjuk őket számon, jogaik érvényesítésére egyénileg vagy a csoport más tagjaival együtt van lehetőségük, nem a kisebbség mint közösség ezen jogok címzettje és a kisebbségnek nincs önrendelkezési joga.^[88]

[56] A második világháború után egyre több, a kisebbségnek mint kollektívának biztosított szerződést fogadtak el, és kialakult az a ma jellemző álláspont, amely a kisebbségi jogok érvényesítését kollektív jogként fogja fel.^[89] Jelenleg a kisebbségek védelmét nemzetközi szinten is számos intézmény igyekszik ellátni, univerzális és regionális egyezmények jöttek létre ennek biztosítására, azonban elsősorban univerzális szinten nehéz olyan egyezményt elfogadni, amely az általános keretek mellett konkrétumokat is tartalmaz.^[90] Bilaterális szinten azonban számos nemzetközi szerződés született, amelyek alapján az államok a kisebbségek mint kollektíva vonatkozásában is jogosítványokat fogadnak el (->az emberi jogok univerzális védelme; ->az emberi jogok regionális védelme).

[57] Bár a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának készítésekor a *travaux préparatoires* alapján az egyezmény magának a kisebbségnek jogalanyiságot kívánt adni, azt az államok végül nem fogadták el.^[91] Az államok tehát jelenleg nem kötelesek a nemzetközi jog alanyaként elismerni a kisebbségeket. A kisebbségek azonban, ha lenne is valamiféle nemzetközi jogalanyiságuk, továbbra sem képesek aktívan eljárni, azaz nem cselekvőképesek.^[92] (A teljesség kedvéért megemlítendő az őshonos népek mint a kisebbség sajátos fajtái, ahogyan arra az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága is rámutatott.^[93] Először a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) fogadott el két egyezményt^[94] az őslakosok vonatkozásában 1957-ben és 1989-ben. A második egyezmény szóhasználatát tekintve a „lakosság” kifejezést felváltja a „nép”, azonban az egyezmény leszögezi, hogy ez nem keverendő a nép nemzetközi jogi fogalmával.^[95] Mindazonáltal, ezen egyezményeknek tulajdonítható, hogy az őslakos közösségeket önálló népeknek kezdték tekinteni, majd 2007-ben az ENSZ Közgyűlése fogadott el egy nyilatkozatot^[96] a kisebbségi népek jogairól, amelynek értelmében joguk van az autonómiához és megilleti őket az önrendelkezés joga.)^[97]

2.8. Az emberiség

[58] A különös jogalanyok keretében kell tárgyalni az emberiség nemzetközi jogalanyiságát. Bizonyos, elsősorban a világűrjogot és a tengerjogot érintő kérdéseknél^[98] gyakran használatos kifejezés „az emberiség közös öröksége” (->térség és terület a nemzetközi jogban). A gondolat – miszerint az emberiség is rendelkezhet bizonyos jogosítványokkal – már a XIX. század végén megszületett, és innentől kezdve folyamatosan egyre többször kezdték használni.^[99] A cél az, hogy a nemzetközi jog az ilyen, az egész emberiség közös ügyének^[100] minősülő területeket védelemben részesítse a jövő nemzedékek érdekében is, ez váltja fel a korábban alkalmazandó, úgynevezett „mindenki által szabadon használható” (*res communis omnium usus*) fogalmat. A „jövendő generációk” koncepció központjában szintén az emberiség áll.^[101]

[59] Az emberiség azonban más kontextusban is fellelhető a nemzetközi jogban: az univerzális joghatóság fogalmában. Erre alapozva bármely állam felléphet a büntetőjogi felelősségre vonás

ügyében mint az emberiség képviselője, az egyén jogalanyiségéhez szorosan kapcsolódik tehát az emberiség ellen elkövetett cselekményekért történő felelősségre vonás formájában (->nemzetközi büntetőjog, nemzetközi büntetőbíráskodás).^[102] A Nemzetközi Bíróság által hivatkozott *erga omnes* normák nagy része olyan bűncselekményeket takar, amelyek egyetemes emberi értékeket sértenek (->nemzetközi bírászkodás).

[60] Kétségtelen, hogy a nemzetközi jog számára megkerülhetetlen az emberiség érdekeinek védelme,^[103] azonban abból kiindulva, hogy az emberiség és a nekik biztosított jogok nehezen megfoghatóak és nincs mögötte tényleges intézmény, mindazonáltal az államok és nemzetközi szervezetek, amelyek aktuális érdekeiknek megfelelően járnak el,^[104] hogyan tudják az emberiséget és következő nemzedéket képviselni, nyitva hagyják azt a gyakorlati kérdést, hogy, bár az emberiség jogok hordozója, ki a cselekvésre is képes alany.^[105]

[61] Az emberiség a nemzetközi jogalanyiséga kétséges tehát, egyes források egyenesen kijelentik, hogy az emberiség nem rendelkezik nemzetközi jogalanyiséggal vagy kihagyják azt jogalanyok katalógusából,^[106] míg mások szerint a fent említett kategóriák az emberiség bizonyos körű jogalanyiségát bizonyítják.^[107]

2.9. A multi- és transznacionális társaságok

[62] Az utóbbi néhány évtized gazdasági változásainak következtében megkerülhetetlen szót ejteni a jogi személyek nemzetközi jogban elfoglalt helyéről.

[63] A nemzetközi jogban a társaságok jogalanyiséga nyitott kérdés, egyes nézőpontok alapján nem tekinthetők a nemzetközi jog alanyainak.^[108] Egyre többet találkozhatunk azonban azzal a felfogással, miszerint a társaságok is rendelkezhetnek bizonyos funkcionális, korlátozott jogalanyiséggal, amely a természetes személy jogalanyiségával függ össze, arra visszavezethető.^[109]

[64] A társaságok részvétele a nemzetközi kapcsolatok alakításában nem új keletű, kiemelkedő szerepet töltött be, és e társaságok korai formájának tekinthető a Hanza-szövetség vagy a Brit Kelet-indiai Társaság is. Kétségtelen azonban, hogy nagyrészt az 1945 utáni időszakban merült fel az igény a nemzetközi jogalanyiség iránt.^[110]

[65] A magánjogi jogi személyek vonatkozásában általában különbség tehető a multinacionális és transznacionális vállalatok között. Előbbire jellemző, hogy egy olyan nemzetközi megállapodás hozza létre, amely a kormány és a magánjogi jogi személyek együttműködésére irányul és a vállalat tulajdonosi köre több államból kerül ki.^[111] Az ilyen vállalatok hatásköre, funkciója merőben eltérhet egymástól, számos területen működhetnek a pénzügyi, a banki szektortól kezdve a telekommunikációig.^[112] Az ilyen társaságok nemzetközi jogalanyiségának megítélése nagyban függ attól, milyen és mennyi hatáskörrel rendelkeznek és hogy mennyire határolható el egy adott állam nemzeti jogától.^[113]

[66] A transznacionális vállalatok lényege, hogy tevékenységüket több államban végzik, igyekezvén kihasználni az egyes régiók közötti különbségeket, általában leányvállalatokat hoznak létre, gyakran működnek részvénytársaság formájában, azonban nem feltétlenül rendelkeznek nemzetközi tulajdonosi körrel és így nem minősülnek multinacionális vállalatnak.^[114]

[67] A transznacionális vállalatokkal kapcsolatos egyik legjelentősebb döntés a Barcelona Traction Light and Power Company Ltd^[115] ügyében született meg, amely kimondta, hogy az állam felléphet a jogi személyek védelmében, és egy adott jogi személynek is járhat az államtól diplomáciai vagy konzuli védelem.^[116]

[68] Bár az ügy után lassan elkezdtek kialakulni azok az irányelvek, amelyek mentén a transznacionális vállalatokat kezelni lehet, a nemzetközi jogalanyiségük továbbra is kérdéses maradt.^[117]

[69] Előfordul, hogy az említett vállalatok egy állammal úgy kötnek szerződést, hogy az állam a saját

nemzeti joga alapján köthet megállapodást az ilyen társaságokkal és ez alapján jogokat is ruházhat rájuk. Ilyenkor felmerül a kérdés, mennyiben fogadható el ez nemzetközi szerződésként. A tengerjogban igen gyakran előforduló eset, hogy egy állam a kitermelési jogokat eladja ilyen társaságoknak.

[70] A Nemzetközi Bíróság az angol-iráni olajperben^[118] tárgyalt koncessziós szerződésről kimondta, hogy nem minősül nemzetközi szerződésnek, ugyanakkor nem általánosságban fogalmazott, az állam dönti el, hogyan viszonyul az adott szerződéshez.

[71] A vállalatok elnevezéséhez hasonlóan Phillip Jessup a Nemzetközi Bíróság neves bírása is transznacionális jognak nevezte el azt a rendszert, amely magába foglal nemzetközi jogi, de belső jogi és nemzetközi magánjogi elemeket is.^[119]

[72] A társaságok korlátozott jogalanyiságára enged következtetni az [Államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről](#) szóló, 1965-ös washingtoni egyezmény, amely elismeri, hogy a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja elé kerülő viták tekintetében az államokat és a jogi személyeket egyenlő feleknek tekinti.^[120]

3. JEGYZETEK

[1] KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*, Budapest, Osiris, 2006, 361.

[2] Christian WALTER: „Subjects of International Law” in Rüdiger WOLFRUM (szerk.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, 637; NAGY Károly: *Nemzetközi jog*, Budapest, Püski, 1999, 13; BRUHÁCS János: „A nemzetközi jog tegnap és ma” *Állam- és Jogtudomány* 2013/3–4.

[3] A témáról bővebben lásd Roland PORTMANN: *Legal Personality in International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

[4] *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion of April 11 1949, I.C.J. Reports 1949, 178.

[5] Prakash P. K. MENON: „Subjects of Modern International Law” *The Hague Yearbook of International Law* 1990/3, 84.

[6] Merja PENTIKÄINEN: „Changing International ‘Subjectivity’ and Rights and Obligations under International Law – Status of Corporations” *Utrecht Law Review* 2012/8, 152, NAGY Károly: „A jogalanyok körének bővülése a nemzetközi jogban” in TÓTH Károly (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Szentpéteri István egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*, Szeged, JATE, 1996, 399.

[7] Rosalyn HIGGINS: *Problems and Process. International Law and How We Use it*, Oxford, Oxford University Press, 1994, 49.

[8] PENTIKÄINEN (6. j.) 152.

[9] WALTER (2. j.) 641; PORTMANN (3. j.) 282.

[10] Elsősorban német és olasz kontextusban alkalmazott koncepció, jeles képviselői: Georg Jellinek,

Max Huber, Arrigo Cavaglieri és Georg Swarzenberger; PORTMANN (3. j.) 80, 85.

[11] Reparation for Injuries (4. j.), PORTMANN (3. j.) 107.

[12] Ezt a nézetet helyezi előtérbe többek között Hirsch Lauterpacht, George Scelle, Alejandro Álvarez. Scelle egyenesen azt állította, hogy állam nem létezik, a nemzetközi jog egyetlen alanya az egyén. Georges SCELLE: „Précis de Droit des Gens” *Recueil Sirey* 1932, 42.

[13] Bővebben lásd Hans KELSEN: *General Theory of Law and State*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1945.

[14] LaGrand Case (Germany v. United States of America), Judgment of 27 June 2001, I.C.J. Reports 2001.

[15] Ezt az elméletet többnyire Rosalyn Higgins nevével azonosítják, mivel – főleg a Nemzetközi Bíróság európai bírái és általában az európai jogászok felé – ő karolta fel ezt az álláspontot, de eredetét tekintve Myers S. McDougal, Harold D. Lasswell nevéhez fűződik. Lásd még PORTMANN (3. j.) 213.

[16] PORTMANN (3. j.) 208.

[17] PORTMANN (3. j.) 14–15.

[18] Lásd Jurisdiction of the Courts of Danzig, Advisory Opinion of 3 March 1928, P.C.I.J. Series B, No.15. A tanácsadó véleményt egyes kommentátorok – például Anzilotti – az államközpontú felfogás egyik legtisztább megnyilvánulásának tekintette, míg mások – például Lauterpacht – a nemzetközi jog egyénre történő közvetlen alkalmazásának és az egyén nemzetközi jogba történő bevonásának példáját látták benne.

[19] MENON (5. j.) 85.

[20] PORTMANN (3. j.) 297.

[21] BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog I.*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2008, 14.

[22] Malcolm N. SHAW: *International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, 143.

[23] 1969. évi bécsi egyezmény, 53.cikk.

[24] BRUHÁCS (21. j.) 17.

[25] NAGY (6. j.) 399. Ezzel kapcsolatban Grotius A háború és béke jogáról című művében megjegyzi: az államok léte nem szoríthatja háttérbe a nemzetközi jog valódi értelmét, amely a valós személyek javát kell szolgálnia. Lásd Hugo GROTIUS: *De Jure Belli ac Pacis Libris Tres: in quibus ius Naturae et Gentium, item Juris Publici praecipua explicantur*, Amsterdam, Blaeuius, 1646, 4.

[26] NAGY (6. j.) 401.

[27] A nemzetközi jog hagyományos értelemben az államközi (kormányközi) szervezeteket tekinti a nemzetközi jog alanyának. Mindazonáltal, ma így is több nemzetközi szervezet létezik, mint ahány állam. Ehhez lásd *The Yearbook of International Organization*.

[28] Például a Duna Bizottságot folyami államnak, a Népszövetséget konföderációnak tekintették, lásd BRUHÁCS (21. j.) 14; PENTIKÄINEN (6. j.), 152.

[29] WALTER (2. j.) 635. A nemzetközi szervezetek jogalanyiségének természetével a jogtudósok először az 1905-ben, római székhellyel létrejött Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet kapcsán kezdtek elfoglalkozni. A jogalanyiség tekintetében a fordulatot a Reparation for Injuries (4. j.) ügy jelentette.

[30] MENON (5. j.) 85.

[31] WALTER (2. j.) 631.

[32] NAGY (6. j.) 406.

[33] MENON (5. j.) 60.

[34] Lásd *The Mavrommatis Palestine Concessions* (Greece v. UK), Judgment 30 August 1924, P.C.I.J. Series A, No. 2.

[35] Az egyének államok elleni keresetindítási jogát először az 1907–1918 között működő Közép-amerikai Bíróság és a Nemzetközi Zsákmánybíróság ismerte el. Kiemelendő továbbá a versailles-i szerződés 297. cikke, amely lehetőséget biztosít az egyéneknek, hogy vegyes választottbíróóság előtt Németországot pereljék.

[36] Ennek előzménye a krími háborút lezáró, 1856-os párizsi tengerjogi deklaráció, amely betiltja a kalózkodást, olyan nemzetközi bűncselekménnyé téve azt, amelynek megvalósítása esetén az egyén büntetőjogilag felelősségre vonható. KISS Amarilla: „A tengeri kalózkodás nemzetközi jogi megítélése, különös tekintettel a Szomália partjainál folyó eseményekre” *Acta Juridica et Politica* 2009, 213.

[37] Vannak tehát olyan esetek, ahol az egyént illeti meg a keresetindítás joga. NAGY (6. j.) 408; BRUHÁCS (21. j.) 15.

[38] NAGY (6. j.) 410.

[39] NAGY (6. j.) 410.

[40] BRUHÁCS (21. j.) 15.

[41] Jan H.W. VERZIJL: *International Law in Historical Perspective*, A. W. Sijthoff, 1969, 17–44. Verzijl már a pápai államra, egyházi lovagrendekre, bizonyos társaságokra, egyházi tanácsokra is nemzetközi jogalanyként tekintett.

[42] NAGY (6. j.) 402; VERZIJL (41. j.) 587–592.

[43] 1871. május 13.

[44] Gerd WESTDICKENBERG: „Holy See” in Rüdiger WOLFRUM (szerk.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law* 5, Oxford, Oxford University Press, 2012, 953.

[45] A római kérdés az egységesített Olaszország és a Szentszék rendezetlen viszonyára utal, arra, hogy Róma városa az olasz királyság része lett, valamint az 1871-ben, a firenzei országgyűlés által elfogadott szentszéki garanciális törvény elutasítására; lásd 1929. február 11-én kelt lateráni egyezmény (*Trattato fra la Santa Sede e L'Italia*), 3–4. cikk.

[46] Lassa F. L. OPPENHEIM: *International Law: A Treatise*, London, Longmans, Green, and Co., 1920, 185.

[47] Ian BROWNLIE: *Principles of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2008, 62–65.

[48] John R. MORSS: „The International Legal Status of the Vatican/Holy See Complex” *European Journal of International Law* 2016/4, 928; MENON (5. j.) 42.

[49] MENON (5. j.) 43.

[50] Robert John ARAUJO: „The International Personality and Sovereignty of the Holy See” *Catholic University Law Review* 2001/2, 291.

[51] SHAW (22. j.) 262.

[52] MORSS (48. j.) 928.

[53] Lásd Vatikánváros [hivatalos honlapját](#).

[54] Vatikánváros lakosságának valamivel több mint a fele rendelkezik vatikáni állampolgársággal. Ennek megfelelően Vatikánváros útiokmányokat is kibocsát számukra olasz, francia és angol nyelven. A lakosság másik, kisebb része más állam állampolgára, de Vatikánvárosban dolgozik. A Szentszék maga is ad ki útiokmányokat, ezek azonban diplomata útlevelek latin, francia és angol nyelven.

- [55] A kérdésről részletesen a 2011. évi CXXI. (2011. febr. 22-i) vatikánvárosi törvény rendelkezik.
- [56] WESTDICKENBERG (44. j.) 954.
- [57] KOVÁCS (1. j.) 356.
- [58] NAGY (6. j.) 402.
- [59] SHAW (22. j.) 256.
- [60] NAGY (6. j.) 399; SHAW (22. j.) 257.
- [61] Jelenleg 106 állammal. Erre vonatkozóan lásd az Order of Malta [honlapját](#).
- [62] A szervezetek teljes listája megtekinthető az Order of Malta [honlapján](#).
- [63] Francesco GAZZONI: „Malta, Order of” in Rüdiger WOLFRUM (szerk.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law* 7, Oxford, Oxford University Press, 2012, 984–988; MENON (5. j.) 119.
- [64] Bővebben lásd ICRC and International Federation Of Red Cross And Red Crescent Societies (szerk.): *Handbook of the International Red Cross and Red Crescent Movement*, Genf, 2008.
- [65] BLAHÓ András – PRANDLER Árpád: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*, Budapest, Aula, 2005, 410; ICRC [hivatalos honlapja](#).
- [66] Bob REINALDA: *Routledge History of International Organizations*, Abingdon – New York, Routledge, 2009, 54.
- [67] KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás: *Nemzetközi jog*, Budapest, ELTE, 2015, 336; ICRC [hivatalos honlapja](#).
- [68] Különösen a III. [Genfi egyezmény](#) sok tekintetben utalja a fogvatartott hadifoglyokkal történő bánásmód ellenőrzését a szervezethez, amelyet azután a két, 1977-es kiegészítő jegyzőkönyv tovább bővített. REINALDA (66. j.) 352. Az ICRC feladatairól részletesen lásd még David P. FORSYTHE: „Human Rights and the International Committee of the Red Cross” *Human Rights Quarterly* 1990/12, 269.
- [69] Lásd például ICTR Prosecutor v. Tharcisse Muvunyi, Judgment of 12 September 2006, ICTR-2000-55A-T, section 48. és az ICTY Prosecutor v. Blagoje Simic et al., Judgement of 28 November 2006, IT-95-9-A, section 1; PORTMANN (3. j.) 112.
- [70] *Agreement between the International Committee of the Red Cross and the Swiss Federal Council to determine the legal status of the Committee in Switzerland*, 19 March 1993, Article 1
- [71] *Observer status for the International Committee of the Red Cross, in consideration of the special role and mandates conferred upon it by the Geneva Conventions of 12 August 1949*, G.A. Res. 45/6, 45th sess., U.N. Doc. A/45/6 (1990)
- [72] A megfigyelői státusz nem hozható közvetlen összefüggésbe a jogalanyiség elismerésével, mindazonáltal, az ENSZ eddigi gyakorlata alapján arra lehet következtetni, hogy nem ad ilyen státuszt a jogalanyisággal egyértelműen nem rendelkezők számára, így legalábbis a jogalanyiség melletti érvként lehet felfogni. Lásd Christian KOENIG: „Observer status for the ICRC at the United Nations: a legal viewpoint” *International Review of the Red Cross* 1991/280, 38.
- [73] A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának Statútuma 8–14. cikkek, amelyek a kormányközi szervezetekéhez hasonló felépítést tükröznek.
- [74] Emily CRAWFORD: „Insurgency” in Rüdiger WOLFRUM (szerk.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law* 5, Oxford, Oxford University Press, 2012, 225; SHAW (22. j.) 179.
- [75] NAGY (6. j.) 401–402.
- [76] Az 1949. augusztus 12-én kötött genfi egyezmények: [Egyezmény a hadra kelt fegyveres erők sebesültjeinek és betegeinek helyzetének javításáról](#); [Egyezmény a tengeri haderők sebesültjeinek és](#)

betegének helyzetének javításáról; Egyezmény a hadifoglyokkal való bánásmódról; Egyezmény a polgári lakosság háború idején való védelméről. Az ezekhez 1977-ben fűzött kiegészítő jegyzőkönyvek: a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló jegyzőkönyv (I. jegyzőkönyv) és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló jegyzőkönyv (II. jegyzőkönyv), valamint a 2005-ös jegyzőkönyv egy további megkülönböztető jelvény elfogadásáról. Valentina AZAROV – Ida BLUM: „Belligerency” in Rüdiger WOLFRUM (szerk.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law 1*, Oxford, Oxford University Press, 2012, 878–882.

[77] Az 1949. augusztus 12-én kötött genfi egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló jegyzőkönyv (I. jegyzőkönyv), 1. cikk 4. pont.

[78] WALTER (2. j.) 637.

[79] A gyarmati rendszer felbomlása, a volt gyarmatok önállóvá válásának folyamata.

[80] Ilyen volt például a SWAPO, a Namíbia függetlenségéért küzdő Délnyugat-afrikai Népek Szervezete

[81] Ez elsősorban Portugália afrikai területeit jelentette. Lásd Malcolm N. SHAW: „The International Status of National Liberation Movements” *Liverpool Law Review* 1983/5, 19.

[82] *Question of Palestine*, G.A. Res. 43/177, U.N. Doc. A/43/177 (1988).

[83] Shabtai ROSENNE: „The Effect of Change of Sovereignty Upon Municipal Law” *British Yearbook of International Law* 2009/27, 261; NAGY (6. j.) 412.

[84] A jogalanyiség elismeréséhez szükséges jogi háttér az önrendelkezés körébe tartozik. Ebben az esetben a terület feletti ellenőrzés még nem elégséges ahhoz, hogy jogalanyiságról legyen szó. Jellemzően egyébként ezek a mozgalmak más országokban alakulnak és tevékenységüket onnan folytatják (lásd például Ruanda).

[85] Például Namíbia esetében elismerték a SWAPO-t, azonban a háttérben működött egy speciális, Namíbiáért felelős tanács.

[86] Az 1972-ben Francesco Capotorti által kimunkált kisebbség fogalmat tekintjük alapvetőnek azzal, hogy a területi lojalitás követelménye kérdéses ma már: „tagjai az adott állam állampolgárai, számbeli szempontból kisebbséget alkot, nincs domináns pozícióban, a lakosság többi részétől etnikai, vallási vagy nyelvi jegyek alapján különbözik, valamint tagjait az a közös szándék vezérli, hogy az adott kisebbség saját identitását, önazonosságát megőrizze.” Lásd SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet: „A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században” in SZARKA László (szerk.): *Kisebbségi monográfiák III*, Budapest, Gondolat, 2003, 203; Rainer HOFFMANN: „Minorities, European Protection” in Rüdiger WOLFRUM (szerk.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law 6*, Oxford, Oxford University Press, 2012, 243.

[87] SZALAYNÉ SÁNDOR (86. j.) 186.

[88] Az 1995-ös keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelmére nem a kisebbséget magát jelölte meg jogalanyként, hanem az egyéneket és a közösség tagjait; NAGY (6. j.) 409; KARDOS-LATTMANN (67. j.) 239.

[89] NAGY (6. j.) 409; KOVÁCS (1. j.) 356.

[90] Az ENSZ keretein belül az 1966. évi Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, 27. cikk; az ENSZ 1992-ben elfogadott 47/135. sz. határozata: Nyilatkozat a nemzeti, etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól; kiemelendő továbbá az Európa Tanács és az EBESZ kisebbségvédelmi rendszere.

[91] SZALAYNÉ SÁNDOR (86. j.) 204.

[92] SZALAYNÉ SÁNDOR (86. j.) 189.

[93] SHAW (22. j.) 216.

[94] 1957. évi 107. sz. Egyezmény a bennszülött és más törzsi- és félig törzsi népesség védelméről és integrációjáról a független országokban, valamint az 1989. évi 169. sz. Egyezmény a bennszülött és törzsi népekről a független országokban.

[95] 1. cikk 3. pont „A »népek« szóhasználata a jelen Egyezményben nem értelmezhető úgy, hogy az összefüggésbe legyen hozható az adott kifejezéshez a nemzetközi jog értelmében kötődő jogokhoz.”

[96] Az ENSZ Közgyűlésének 2007. szeptember 13-i határozata Az őslakos népek jogairól, G.A. Res. 61/295, U.N. Doc. A/61/295 (2007)

[97] Az ENSZ Közgyűlésének 2007. szeptember 13-i határozata, 3–4. cikk; S. James ANAYA: *Indigenous Peoples In International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2004, 65; KARDOS–LATTMANN (67. j.) 245.

[98] Lásd például az 1982-ben Montego Bayben elfogadott ENSZ tengerjogi egyezmény preambuluma, 125, 136–137, 140, 143, 149–150, 153, 155, 246, 311. cikk vagy az 1979. évi egyezmény az államok tevékenységéről a Holdon és más égitesteken 4. és 11. cikk.

[99] A Spitzbergák, az Antarktisz kapcsán, majd az 1958-as tengerjogi konferencián, majd egy évtizeddel később Arvid Pardo ENSZ képviselő fejtette ki részletesen. Lásd NAGY (6. j.) 414.

[100] „Interest of all mankind”, „province of all mankind”, „common heritage of all mankind” (az „emberiség közös öröksége” már konkrétabb és erősebb jogi alapokon nyugszik, mint az „emberiség közös ügye/vállalkozása”). Lásd például 1979. évi Egyezmény az államok tevékenységéről a Holdon és más égitesteken.

[101] NAGY Boldizsár: „Az emberiség közös öröksége: a rejtőzködő jogosított” in BOKORNÉ SZEGŐ Hanna (szerk.): *Az államok nemzetközi közösségének változása és a nemzetközi jog*, Budapest, Akadémiai, 1993, 125, 134–135.

[102] A témában lásd még KOVÁCS Péter: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában*, Budapest, PPKE, 2010.

[103] VALKI László: *A nemzetközi jog társadalmi természete*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989, 207.

[104] A 1982-es tengerjogi egyezményben használt „emberiség közös öröksége” az Egyesült Államok érdekeit sértette, többek között emiatt húzódott el az egyezmény hatálybalépése, amelyre végül 1994-ben került sor.

[105] KARDOS–LATTMANN (67. j.) 36.

[106] BRUHÁCS (21. j.) 15. Shaw és Wolfrum sem említi az emberiséget a nemzetközi jog alanyaként. Lásd SHAW (22. j.) 142–194.

[107] KOVÁCS (1. j.) 360; KARDOS–LATTMANN (67. j.) 36.

[108] KARDOS–LATTMANN (67. j.) 36.

[109] KOVÁCS (1. j.) 355.

[110] Lásd bővebben PORTMANN (3. j.).

[111] A téma áttekintéséhez: David Adedayo IJALAYE: *The Extension of Corporate Personality in International Law*, Leiden, Oceana Publications, 1978. Ijalaye a két társasági típust nem tekinti szinonimának. Multinacionális vállalat alatt azokat érti, amelyek nem egyetlen állam nemzeti joga alapján jöttek létre és amelyeknek a jogi személyisége sem egy állami hatóság döntésének tulajdonítható. Uo. 69.

[112] Például INTELSAT, EUROFIMA.

[113] SHAW (22. j.) 181.

[114] Jonathan I. CHARNEY: „Transnational Corporations and Developing Public International Law” *Duke Law Journal* 1983/4, 748, 762.

[115] *Case concerning the Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)*, Judgment of 24 July 1964, I.C.J. Reports 1964.

[116] SHAW (22. j.) 282. A Barcelona Traction leányvállalattal kapcsolatos események az ügy tárgyát képezték, ami kétségtelenül felhívja a figyelmet, hogy a nemzetközi jognak számolnia kell a jogi személyek bizonyos formáival, azonban ebből közvetlen módon nem lehet a társaságok jogalanyiságára következtetni. Jelen esetben az állam és a részvényesek állampolgársága szerinti állam között zajlott a vita, hogy melyikőjük jogosult diplomáciai védelmet gyakorolni.

[117] Draft Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with regard to Human Rights : draft Norms / submitted by the Working Group on the Working Methods and Activities of Transnational Corporations pursuant to resolution 2002/8, E/CN.4/Sub.2/2003/12; Report on the 4th session of the Open-Ended Intergovernmental Working Group on Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights, A/HRC/40/48; Transnational corporations. UNCTAD, Division on Investment, Technology and Enterprise Development, Vol. 7, no. 2, Aug. 1998; OECD (2018), Annual Report on the OECD Guidelines for Multinational Enterprises 2017; ILO Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, March 2017

[118] *Anglo-Iranian Oil Co. (United Kingdom v. Iran)*, Judgment of 22 July 1952, I.C.J Reports 1952; BRUHÁCS (21. j.) 17.

[119] KOVÁCS (1. j.) 355; Phillip JESSUP: *Transnational Law*, New Haven, Yale University Press, 1956, 1–8.

[120] Egyezmény az államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről, 25. cikk. Kihirdette: 1987. évi 27. törvényerejű rendelet az Államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló, Washingtonban, 1968. március 18-án kelt Egyezmény kihirdetéséről